

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 80-115
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 80-115

HASAN ESKİL'İN GİRİTLİ FERİDE ROMANINDA YAPI VE TEMA

Musa TOPKAYA*

ÖZ: Hasan Eskil'in *Giritli Feride* romanı, 19. yüzyılın sonlarında Girit'teki Rumların Türklere yaptıkları baskıları ve bu baskılardan kaçarak Girit'ten Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bir Türk kafilesinin hikâyesini Feride -ve kısmen Derviş Ali- etrafında anlatmaktadır. Feride'nin Anadolu'ya göçmesinin ardından, Ege beldelerindeki Yunan işgali ve sonrasındaki Millî Mücadele ve zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı da yine Feride etrafında ele alınmıştır. Hâkim bakış açısı ile vücut bulan romanda özetleme yöntemi kullanılarak tarihî gelişmeler geniş bir perspektiften ve panoramik arka plan olarak sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Mevlevilik ve Mevlevihaneler de -daha çok bir fon olarak- roman boyunca bahsedilen konulardan biridir. Romanda özellikle romana adını da veren "Girit" meselesi ve Türklerin orada yaşadığı zorluklar ve zorunlu göç esnasında yaşadıkları sıkıntılar ve acılar ile Anadolu'ya ulaştıktan sonra yaşadıkları yabancılık duygusu ön plana çıkarılmıştır. Yunan işgali, Feride özelinde, yaşadığı vatansızlık korkusunun ve acısının bir devamı ve alınması gereken bir intikam gibi düşünülmüştür. Yine de Feride zafer kazanıldıktan sonra, savaş meydanında eline düşen çocuk yaştaki Yunan askerini öldürmemiş, ona ve diğer askerlere Türk-Yunan ayırmadan su vemıştır. Böylelikle yazar, başkişisi Feride merkezinde "intikam"dan kastın bir milletin tamamına duyulan bir kin duygusu değil, bir ödeşme ve kurtuluş yolu olduğunu göstermek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Hasan Eskil, Girit, Millî Mücadele, Mübadele, Mevlevilik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, e-posta: musa.topkaya@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0820-1363

Geliş Tarihi (Received): 19.05.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 03.06.2021

STRUCTURE AND THEME IN HASAN ESKİL'S *GİRİTLİ FERİDE*

ABSTRACT: Hasan Eskil's *Giritli Feride* tells the story of the oppression of the Greeks in Crete against Turks at the end of the 19th century and the story of a Turkish group who had to migrate from Crete to Anatolia, putting Feride, and partly Derviş Ali, at the center of the story. After Feride's migration to Anatolia, the Greek occupation in the Aegean regions, the National Struggle and the War of Independence, which resulted in victory, were also discussed putting Feride at the center. In the novel, the third person omniscient point of view and summarization method is used to present historical developments from a broader perspective and as a panoramic background. In addition, the Mevlevi (Mawlawi) and the Mevlevihane (Mawlawi-khana) were among the topics mentioned throughout the novel, mostly as a background. In the novel, the issue of "Crete" (which also gives its name to the novel) and the difficulties and suffering of the Turks, and the feeling of strangeness after reaching Anatolia, are highlighted. The Greek invasion was considered –especially from the perspective of Feride- as a continuation of the fear and pain of statelessness and as a revenge that should be taken. Nevertheless, Feride did not kill the young Greek soldier who fell into her hands on the battlefield after the victory, and gave water to him and the other soldiers without separating the Turks and Greeks. In this way, using Feride, the protagonist, as a reflector, the author wanted to show that, what "revenge" meant to him is evenness and salvation rather being a feeling of resentment towards a whole nation.

Keywords: Novel, Hasan Eskil, Crete, Turkish Independence War, Population Exchange, Mawlawiyah.

Giriş

İlk baskısı 2010 yılında Günizi Yayıncılık tarafından yapılan romanda¹; Rumların baskısı yüzünden Girit'ten Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan Feride'nin Millî Mücadele'ye kadar uzanan hikâyesi anlatılmaktadır. 161 sayfalık roman numaralandırılmış bölümlere ayrılmamış olsa da, "****"

¹ "Yazarın *Giritli Feride* dışında yedi romanı ve bir öykü kitabı vardır. Romanları: *Köprüde Kadınlar Var* (2002), *Karasu* (2004), *Bıçak Sirtında* (2005), *Cariye Ayşe Nihal* (2006), *İraz* (2006), *Mavi Kanatlı Atlar* (yıl belirtilmemiş), *Gökçe ile Natel* (2009). Öykü: *Teftiş Öyküleri* (2004)" (Turan, 2013: 63-66). Bunların yanında *Delici Gözler* (2019) adlı bir de şiir kitabı bulunmaktadır.

işaretiyle birbirinden ayrılmış çok sayıda bölümden oluşmaktadır. Geleneksel roman kurgusundan farklı olarak başında yaklaşık iki sayfalık bir "Giriş" bölümü ve sonunda ise yarım sayfalık bir "Sonsöz" bulunmaktadır. Giriş bölümünde Girit'teki Türk varlığı ve tarihi hakkında çok kısaca bilgi verilmekte, "Sonsöz" de ise birkaç cümleyle Millî Mücadele sonrasında Feride'nin, babasının ve ağabeylerinin son durumu anlatılmaktadır.

Konusunu büyük ölçüde tarihten alan romanda, Girit'te ve Anadolu'da geçen bölümler olmak üzere iki aşamalı bir kurgu göze çarpar. Özellikle ikinci yarıda anlatılan Millî Mücadele'ye ve Kurtuluş Savaşı'na dair bölümlerde yazarın, çocukluğunda dedesinden ve diğer akrabalarından dinlediği "İstiklal Harbi" ve "Sarıkamış" anılarından esinlendiği söylenebilir. Yazar, çocukluğunda dinlediği bu hikâyelerin üzerinde bıraktığı etkiyi şu sözlerle anlatır:

"Dedem İstiklal Harbi gazisiydi ve çocukluğum onun İstiklal Harbi, babamın dayısı Köselerin Ahmet Dayı'mın Sarıkamış harekâtı anılarını dinlemekle geçmişti... Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi Çakmak ve Enver paşaları daha beş yaşındayken tanıyıştım. (...) Bazı geceler evin dedesi yatmaya gitmekte gecikirdi. Ondan İstiklal Harbi anıları dinlenir; Mustafa Kemal'ler, İsmet İnönü'ler yarı karanlık mabeyni parıl parıl aydınlatırlardı. Dedemin İstiklal Harbi anılarını, büyük dayımın Sarıkamış'ta çektikleri çileler izler; o zaman yarı aydınlık mabeyin elemli bir alacakaranlığa bürünürdü. Hele büyük dayımın (babaannemin kardeşi Ahmet Dayım) aç kaldıkları, bitlendikleri, dizlerinde derman kalmadığı Sarıkamış dönüşünü anlattığı akşamlar, mabeynin elemli alacakaranlığı nenemin, annemin hıçkırıklarıyla beslenen bir cenaze evine dönüşürdü. Büyük dayım ve arkadaşları günlerce aç kalmışlardır. Karlı dağların altında bir köy görürler. Gidip ekmek isteyeceklerdir ama köy ya Ermeni köyüyse?.. Sonunu bildiğimiz öyküyü beşinci altıncı kez dinlerken bile, 'Ne olur o köy Müslüman köyü olsun!' diye dua ederdik. Annem, 'Konya'ya Yunan girdi!' şayiasının çıktığı gün, anneannemlerin onu nasıl beşikte unutup evlerinden kaçtıklarını anlatırdı sonra. Kadınlar dertlenir, biz

çocuklar gece yatağıımıza girdiğimizde masalları, dedemizin, büyük dayımızın anlattığı savaş öykülerini ve annemin beşikte unutulmasını yeniden yaşar; sınırsız hayallere dalar giderdik.” (Turan, 2013: 59-60)

1. Yapısal Kurgu

1.1. Olay Örgüsü

Feride, babası İbrahim, dedesi Derviş Ali, annesi Rahime ve ağabeyleri Ali ve Hayrettin ile birlikte Kandiyе'nin Defne köyünde yaşamaktadır. Büyük devletler tarafından da kısırtılan Rumların baskıları nedeniyle 1897 yılında Türkiye'ye göçe mecbur edilirler. Dedesi ve annesi Girit'ten kaçamadan Rumlar tarafından öldürülür. Feride, kaçış esnasında babasının ve kardeşlerinin izini kaybeder. Göç kafilesiyle zorlu bir gemi yolculuğundan sonra Anadolu'ya ulaşır; Anadolu yollarında ve beldelerinde de türlü badire atlattıktan sonra dedesinin de vaktiyle ney üflemeği öğrendiği Saruhan Mevlevihanesi'nde dedesinin arkadaşlarının ona sahip çıkacağı düşünerek Saruhan'a yerleşir. Burada Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evine yerleşir, Mevlevihane'de ney üflemeği öğrenir, kafes arkasından da olsa, sema ayinlerine eşlik eder. Mutrip heyetinde tambur çalmakta olan Rasim'i de burada görür ve ona âşık olur. Beldenin zengin ve nüfuzlu aileleri onun, kendi çevrelerinden Hüsnü'yle evlenmesini istedikleri için, Rasim'le evlenmesine karşı çıkarlar. Bu ailelerin baskılarından ve eziyetlerinden dolayı Feride ve Rasim büyük sıkıntılar yaşarlar. Mutasarrıfın ihbarıyla Rasim askere gitmek zorunda kalır ve ancak dört sene sonra dönebilir. Feride ile Rasim yıllar sonra da olsa evlenebilseler de aradan geçen uzun yıllar içinde Mutasarrıf olan Hüsnü onların peşini bırakmaz; Yunan askerleriyle işbirliği yaparak Rasim'i dövürür ve Rasim aldığı darbelerin şiddetiyle ölür. Rasim'in ölümünden sonra Saruhan'ın da Yunan işgaline uğramasıyla Akhisar'a geçen Feride'nin yolu Akhisar'da babası İbrahim'le keşişir. Akhisar'da Kuvayımillie Cemiyetine katılır ve orada Millî Mücadele'ye katılmak için faaliyetlerde bulunur. Akhisar'ın da işgal

edileceği haberi gelince, Feride Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye katılır ve Kurtuluş Savaşı'nda; Polatlı ve Sakarya'da cephe gerisinde cephane taşımak, Kocatepe'de de askerlere su vermek gibi faydalı hizmetlerde bulunur. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Feride, Rasim'in anne ve babasının İzmir'deki konağına yerleşir ve babasını da yanına alır. Feride'nin ağabeyleri Ali ve Hayrettin de 1924'teki nüfus mübadelesinde Ayvalık'ta iskâna tabi tutulurlar. Roman, Feride'nin ağabeylerine kavuşmasıyla sona erer.

Bunun yanında Feride'nin hikâyesine paralel olarak anlatılan ikinci bir hikâyeye vardır. O da Türk kızı Zeynep ve Rum genci Manolis'in hikâyesidir. Feride'nin köyü Defne gibi, Kandiye'nin bir köyü olan Bedianos'ta birbirine âşık olan Zeynep ve Manolis, Zeynep'in annesi ve Manolis'in çevresi, birlikteliklerine karşı çıktığı hâlde zorluklara göğüs gerer, birbirlerinden vaz geçmezler. Zeynep'in annesi Rum milislerinin baskını esnasında öldürülür. Manolis Zeynep'i kurtarır. Sonradan Feride'nin de katıldığı kabileyle birlikte benzer zorluklardan geçerek Türkiye'ye gelirler. Çine'ye geldiklerinde orada kalıp, Manolis'in aşına olduğu bir meslek olan sabunculukla geçinmeye karar vererek orada kalırlar.

1.2. Kişiler

Romanda kişiler kadrosu, hiç şüphesiz, çeşitli tasnif ve tahlil yöntemlerine göre ve kişilerin karakter yapıları, işlevleri ya da tip özellikleri gibi çok farklı yönleri merkeze alınarak ele alınabilir.² Bütün bu yöntemler ve yaklaşımlar arasında, incelenen romanın kişiler kadrosunun, öne çıkan yönleri bakımından ve romanın genel yapısına katkı sağlayan özellikleri

² Örneğin Yüksel Topaloğlu, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarını incelediği çalışmasında, Ağaoğlu'nun "bireyi esas alan ve varoluş/kimlik/kendilik sorununu anlatan bir romancı" olmasından yola çıkarak romanların şahıs kadrosunu "mevcut eğilimin ötesinde başka açılardan" ele almış ve "Karakter yaratma", "Sahihlik/İnandırıcılık ve İdealizasyon" "Dünya Görüşleri Bakımından Kişiler ve İsim Sembolizasyonu" gibi başlıklar altında incelemeyi uygun görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Topaloğlu, Yüksel (2012), *Anka Kuşunun Gördükleri - Romancı Yönüyle Adalet Ağaoğlu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

bağlamında ele alınması uygun olacaktır. Buradan hareketle, karakterlerin iç dünyalarından ziyade olay anlatımının öne çıktığı bu romanın kişiler kadrosu da olaylardaki önem ve işlevleri bakımından ele alınacaktır.

1.2.1. Başkişi (Protagonist)

Bilindiği gibi başkişi romandaki figüratif kadronun içerik ve yapı bakımından merkezinde yer alan kişidir (Sazyek, 2013: 55). Feride de romanda diğer bütün karakterlerle bağlantısı olan, olayların merkezinde yer alan, olay örgüsünün ana eksenini çizen ve romana adını veren karakter olarak romanın başkişisidir. Adıyla Çalığışu'nun Feride'sini, Mevlevilikle - dedesi üzerinden- kurduğu ilişki bakımından *Sinekli Bakkal*'ın Rabia'sını, Millî Mücadele'ye katılması bakımından da *Ateşten Gömlek*'in Ayşe'sini anımsatmaktadır. Bunlarla birlikte Feride'nin roman boyunca karşılaştığı olaylar, yaşamak zorunda kaldığı zorluklar, bunlarla mücadelesi ve bunların üstesinden gelmesi ile ismi arasında bir bağlantı kurulabilir. Bu süreçte Feride tıpkı ismi gibi "feride" yani tek'tir.

Vaka zamanının başında 12 yaşında olan Feride, Girit'te, Kandiye sancağının Defne köyünde dedesi Derviş Ali, babası İbrahim, annesi Rahime, 14 ve 15 yaşlarındaki ağabeyleri Ali ve Hayrettin'le birlikte yaşamaktadır. Ne ki romanın başkişisi olan Feride'nin romanın ilk 35 sayfalık başlangıç bölümlerinde adı geçmez. Romanın başında yalnızca İbrahim'in üç çocuğundan biri olarak bahsedilir ve ilk olarak 35. sayfada Derviş Ali'nin anıları üzerinden şöyle tanıtılır: "*Yüreğinde tortulanan acı pişmanlıktan bir yerlere sığamamış; tek teselliyi, İbrahim'in o güne kadar göremediği kızı Feride'de bulmuştu*" (Eskil, 2010: 34). Uzun bir aradan sonra eve dönen dedesini karşılayan ve diğer çocuklar gibi elini öpüp özlem gideren Feride ancak kırkıncı sayfada Rumlardan kaçarken dedesinin onu yanına almasıyla romanın merkezindeki yerini bulur. Bu noktada bile dedesi Rumlar tarafından öldürülünceye kadar bu merkezi dedesi Derviş Ali'yle paylaşır. Rumlardan kaçmalarına vesile olacak bir gemi bulmak için sahile ulaşmaya

çalışırlarken, Feride, dedesinin koruduğu küçük torunundan fazlası değildir. Feride bir başkişi olarak ancak dedesinin ölümünden sonra öne çıkmaya başlar; o sırada Feride annesini ve dedesini kaybetmiş on iki yaşında küçük bir kız çocuğudur ve yalnızca birkaç gün içinde korkunç olaylara şahit olmuştur. Fakat okur olarak biz buraya kadar (yaklaşık 65 sayfa boyunca) olaylara, Feride'nin değil, dedesi Derviş Ali'nin gözünden tanık oluruz. Sadece annesinin ve dedesinin ölümü³ anlatıcıyla birlikte Feride'nin gözünden de aktarılır. Feride'nin çocukluğundan itibaren Rumların baskı ve saldırılarına tanık olmasını sağlayan bu kurgu tercihi, onu Kurtuluş Savaşı'nda cepheye taşıyacak intikam duygusunun temellendirilmesine de olanak sağlar.

Feride'nin romanın başkişisi olarak anlatının merkezine tam olarak oturması ve olayların tamamen Feride merkezinde gelişmeye başlaması Saruhan'a ulaşması ve dedesinin Mevlevi arkadaşı Salih Dede'nin ve eşinin evine yerleşmesiyle olur. Feride'yi o zamana kadar, üşüyen ve korkan küçük bir kız çocuğu olarak görürüz.⁴ Her ne kadar anlatının odaklarından biri olsa da göç eden kafilenin üyelerinden biri olmaktan fazlası değildir.

Çevreyi okura tanıtan ve başkişiyi okura sunan Derviş Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'daki anlatıcının işlevine benzer bir işleve sahiptir. Orada anlatıcı figür âdeta bir kameraman gibi objektifi Raif Efendi'ye kadar getiriyor ve ona yönelterek bize Raif Efendi'yi tanıttıyordu. Burada da Derviş Ali benzer şekilde romanın girişinde, okurun Giriş'in genel siyasi manzarası hakkında bilgi edinmesini sağlar ve Feride'nin de kademeli olarak romanın merkezine taşınmasında rol oynar. Dedesi Derviş Ali, Feride'yi Anadolu'ya

³ "Bir duvarın ardında Rahime'nin kanlar içindeki cesediyle karşılaştılar. Annesinin o hâlini gören Feride'den yürekler paralayan bir feryat koptu. Sonra da küçük kız bayıldı" (Eskil,2010: 42).

"Her şey göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmiş ve Feride birden bire dedesinin cansız bedeniyle karşı karşıya kalmıştı. İçini tarifsiz bir korku ve acı sardı. Tek dayanağı olan insan da ölmüş; bilmediği bir köyde tek başına kalakalmıştı! Buna inanamadı küçük kız. Onsuz ne yapacaktı, nerelere gidecekti? (...) Bir günde iki sevdiği insanın ölümü, kırılğan yüreği taşıyamadı müthiş bir umutsuzluğa kapıldı" (Eskil, 2010: 65).

⁴ Bk. Eskil, 2010: 40, 41, 42, 53, 54, 62, 65, 84, 95.

gidecek olan kafilenin yakınına kadar ulaştırır. Buraya kadar Feride, dedesinin korumasında küçük bir kızdır, başkışı Derviş Ali gibi görünmektedir. Feride, Saruhan'a varıncaya kadar teknede ve göç yolculuğunda da zaman zaman anlatının odağına girse de başkışı olarak tam anlamıyla romanın merkezine oturması Saruhan'a ulaşınca gerçekleşir.

Feride'nin bir birey olarak belirmeye başladığı yer Saruhan Mevlevihane'si ve Salih Dede'nin evidir. Önce Türkçe bilmediği için arkadaşları tarafından dışlanan Feride, daha sonra dedesinden ve ninesinden Türkçe ve *Kur'an-ı Kerim* öğrenir, 13 yaşına geldiğinde Saruhan Mevlevihanesi'nde kafes ardından sema ayinlerini izlemeye başlar, daha sonra ney üflemeği öğrenir. Bu dönemde Feride istekli, azimli ve inatçı bir kişilik olarak tasvir edilir. Büyüdükçe çocukluğunda Girit'te meydana gelen olayların da farkına varmaya başlar: "*Çocukken farkında olmadığı bu olaylar; büyüdüğü Feride'nin yüreğini acıtır hâle gel[ir]*" (Eskil, 2010: 100). Göç eden Giritlilerin dışlanması, Türk ve Müslüman oldukları hâlde Anadolu'da benimsenmemeleri Feride'yi üzmektedir. Feride Mevlevihane'de kafes arkasında, kendisi için bir tutku hâlini alan "ney"ini üflerken mutrip heyeti arasında tambur çalan Rasim'e âşık olur. Çok güzel bir kız olan Feride; birçok zengin ve itibarlı görücülerin ısrarlı baskılarına, hatta tehdit ve cebirlerine rağmen Rasim'le evlenmek için çok sağlam ve dirayetli bir duruş sergiler. Bu davranışlarından hareketle onun ne istediğini bilen, kararlı ve dirayetli bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kendisiyle evlenmemesi için askere gitmek zorunda bırakılan Rasim'i, önce evde, sonra sığındığı Mevlevihane'de 4 yıl bekler ve döndüğünde onunla evlenir. Rasim'in askerde olduğu ve Feride'nin Mevlevihane'ye sığındığı 4 yıl iki sayfada özetlenir, Rasim'in dönüşü sadece Mevlevihane'deki bir ayinle anlatılır ve aniden Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği 1918 yılına atlanır, Feride 34 yaşındadır. İşgal haberleri karşısında Feride çok sarsılır. Zaten

memleketinden kovulmuş olduğu için, tekrar aynı şeyleri yaşama korkusu Feride'nin içinde iyice yer eder:

"İzmir'in işgali haberine o kadar çok üzüldü ki, saatlerce ağladı. 'Gene mi onlar Allah'ım' diye Rabbine neredeyse isyan etti; 'Girit'te annemi, dedemi öldüren katiller mi gene? Babamın, iki kardeşimin sonlarından haber alamamama sebep olan uğursuzlar mı? Bizi evimizden yuvamızdan atan vicdansızlar mı? Gene mi onlar?!'" (Eskil, 2010: 122)

"Feride'nin toparlanması uzun sürdü. Durmadan, 'Onlar buraya da mı gelecek Allah'ım?' diye sayıkladı. 'Onlar buraya da mı gelecekler? Girit'te yaptıkları yetmiyormuş gibi, beni Saruhan'da da mı bulacaklar?'" (Eskil, 2010: 123)

Bu bölümlerde Feride artık tamamen, kabaran vatanseverliği ve intikam duygusuyla öne çıkar:

"Feride ağladı, ağladı... Neden sonra kendine geldi ve ilk ve sözü, 'Bana silah kullanmayı öğret' oldu. 'Yurdumdan çıkarmak için üstüme geldiklerinde, önce o işgalci askerlerden birkaçını öldürür sonra da kendimi vururum. Onların canımı almalarına ve namusumu kirletmelerine asla müsaade etmem.'" (Eskil, 2010: 123)

İlerleyen bölümlerde de önemli bir yer tutan Millî Mücadele'ye katılma arzusu ve katıldıktan sonra gösterdiği özverili çabayla Feride, romanda en çok vatanseverlik ve kahramanlık özellikleriyle öne çıkar. Bu samimi vatanseverliği ve naif kahramanlığıyla Millî Mücadele dönemi romanlarının kadın kahramanlarını anımsatan bir "tip" hâlini alır.

Romandaki diğer kişileri, daha çok işlevleriyle ön plana çıktıkları için, bu bakımdan ele almak yerinde olacaktır. Soriau, dramatik bir ortamda bulunmaya elverişli güçleri ve fonksiyonları altı gruba ayırır. Bunlar: başkahraman (protagonist), hasım kahraman (antagonist), istenilen veya istenilmeyen obje, verici kahraman (destinateur), alıcı kahraman (destinataire) ve yardımcı kahraman. Bu romanda kişilerin çoğu "yardımcı kişi" işlevindedir (Borneur-Quellet, 1989: 152-154).

1.2.2. Hasım Karakter (Antagonist)

Antagonist (hasım karakter) işleviyle öne çıkan kişi Hüsnu'dür. Daha tanıtılırken Feride'nin ağzından "sütü bozuk" olarak tanıtılan Hüsnu'nün hasım karakter olacağı ilk cümlelerden anlaşılır:

"Oysa Feride, varlı varsız yoluna çıkan, kendini beğenmiş bir edayla, 'Seni kimsele yar etmem' diyen, kendi deyimiyle, sütü bozuk heriften nefret etmişti." (Eskil, 2010: 105)

Feride'yi istemek için, beldenin zengin ve nüfuzlu kişilerini seferber eder. Böylece, kızı mutlaka almak isteyen Enise Hanım, Mutasarrıf ve karısı, Zaptiye Amirinin karısı Atiye Hanım gibi kişiler de hasım karakterler arasına katılır.

Yıllar sonra mutasarrıf olan Hüsnu, Saruhan'ı işgal etmeleri için Yunan askerlerini davet eder, sonra onlarla işbirliği yaparak Rasim'i öldürmelerini sağlar.

Hüsnu; zorla Feride'yle evlenmeye çalışan, bu uğurda zengin ve nüfuzlu kişileri seferber eden, mutasarrıf olduktan sonra Yunanlılarla işbirliği yapan, Feride'nin kocası Rasim'in öldürülmesine sebep olan kişi olarak romanın "hasım karakteri" (antagonist) dir.

Girit'ten Türkleri kovan Rum milislerin (oradaki komutanlar vs.) ve başta Feride'nin yerleştiği beldeler olmak üzere Türkiye'nin birçok yerini işgal eden Yunan askerlerinin de genel olarak işlev bakımından hasım karakter işlevinde oldukları söylenebilir.

1.2.3. Yardımcı Kişiler

Romandaki kişilerin çoğunun işlevi başkişi Feride'nin hedeflerine ulaşmasında ona yardımcı olmaktır. Derviş Ali Dede'nin, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Feride'yi romanın merkezine taşımak ve onu (kendisi ölene kadar) koruyup kollamak gibi bir işlevi vardır. Benzer şekilde, Feride'nin kocası Rasim yine Feride için ölür, Saruhan'da onu evlerine alan

Bahçıvan Salih Dede ve Sadiye Nine'nin, Ankara'da evine alan İplikçi Ali Efendi'nin de işlevi Feride'ye hedefine giden yolda yardım etmektir.

Burada diğer karakterlerden farklı olarak Feride'yle doğrudan bir bağlantıları olmayan, hikâyeleri Feride'den bağımsız ilerleyen Zeynep ve Manolis'ten de söz etmek gerekir. Manolis Zeynep'e olan aşkı vesilesiyle Türkleri yakından tanıma fırsatı bulan, bu sayede Türklere ön yargısız olarak bakan bir "yansıtıcı bilinç" olarak vardır. Anlatıcı Manolis'in bilincinden Türklerle ilgili, giderek daha da olumluya evrilen, ön yargısız bir bakış açısını yansıtır.

Dimitri Usta da benzer bir fonksiyonla romanın başında yonttuğu kaşıklara lale motifleri resmettirmek için dükkânına gelen Derviş Ali'yle yaptığı uzun konuşmada hem siyasi atmosferin okura tanıtılmasında rol oynar hem de büyük ölçüde tarafsız bakış açısıyla olayları bir Rum'un gözünden değerlendirir.

1.3. Zaman

Romanda olaylar 1897'den 1922'ye kadar uzanan bir zaman dilimini kapsar. Gerçi romanın giriş bölümünde Girit'teki Türk varlığı ile ilgili tarihsel süreç 1645'ten başlayarak kısaca (yaklaşık 2 sayfa) özetlenmiştir ama bu bölüm okuru romandaki olaylara hazırlayan bir bilgilendirme mahiyetindedir. "Giriş" bölümünün ikinci kısmında "1897 yılına gelindiğinde tekkenin şeyhi Şemseddin Efendi'di" (Eskil, 2010: 7) denilerek "Giriş" bölümü asıl olay zamanına bağlanmış olur.

Roman 1897 yılında "İbrahim üç çocuğuyla Kandiye'nin Defne Köyü'nde oturmaktadır" (Eskil, 2010: 9) cümlesiyle Feride'nin ailesini tanıtarak başlar. Geniş zaman kipindeki bu cümleden de anlaşılacağı gibi "anlatma zamanı" da olayla "eş süremlidir". Fakat bazı bölümlerde geriye dönüşlerle geçmişe ait (anlatma zamanından önceki) olaylar da anlatılır. Feride'nin dedesi Derviş Ali'nin Saruhan Mevlevihanesi'nde ney üflemeyi öğrenme hikâyesi

ile 15 sene öncesine (1882) gidilir. Bir buçuk sayfalık kısa bir özetle geçilen bu geriye dönüşten sonra tekrar asıl olayın başlangıç zamanı olan (anlatma zamanı) 1897 yılında gerçekleşen olaylar (Derviş Ali'nin Hanya'dan Kandiye'ye gelişi, Rumların baskıları, Feride'nin de içinde bulunduğu kafilenin Girit'ten Türkiye'ye kaçması) anlatılır. Derviş Ali'nin Hanya'dan köyüne dönmesi (birkaç gün), ertesi gün Rumların Türklerin köylerine saldırması ve onları göçe zorlaması ve aynı günün sonunda gemiye ulaşmaları (bir gün), üç günlük bir gemi yolculuğundan sonra Türkiye'ye ulaşmaları (s. 75), Türkiye'ye ulaştıktan sonra yaklaşık on beş gün sonra Muğla'ya (s. 93), bir gün sonra da İzmir'e ve Saruhan'a varmalarıyla yaklaşık bir aylık (en az 22 gün) bu zaman dilimi romanda 11-95. sayfalar arasında anlatılır (Zeynep ve Manolis'in 1896-1897 yıllarında geçen aşk hikâyeleri Feride ile yolları kesişene kadar bağımsız olarak anlatılır ve toplamda yaklaşık 16 sayfayı kapsar).

Bundan sonra Feride'nin Saruhan'da Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evinde geçirdiği bir yıl anlatılır; Feride 13 yaşındadır ve Postnişin Dede'nin izniyle ahşap kafeslerin ardında sema ayinlerini izlemektedir (s. 101). İki sayfada özetlenen bu yıldan sonra birden 4 yıl sonrasına atlanır:

"Feride yaptığı kamış düdükle ezgiler çaldı. Öğrenebildiği kadar ney'ini üfledi. Ve Neyzen Safa, 'Bu kızda iş var Bahçivan Dede' diyerek, ders vermeyi kabul etti.

Safa Dede'nin derslerine başladığının dördüncü yılında gördü Rasim'i."
(Eskil, 2010: 102).

Rasim'le tanışmaları, aşkları ve diğer görücülerle mücadelelerinin anlatıldığı bir yıl, 11 sayfada verildikten sonra Feride artık on sekiz yaşındadır (s. 113). Feride'yi zorla oğullarına almak isteyen Mutasarrıf ve karısının ihbarıyla Rasim askere gönderilir. Feride bu 4 yılın birini eve kapanarak, üç yılını da Mevlevihane'ye sığınarak geçirir (s. 118-120). Rasim askerden döndükten sonra, aradaki 12 yıl atlanarak, Feride'nin 34 yaşında

ve evli olduğu bir zamana geçilir: “İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyduğunda Feride otuz dört yaşında ve evli bir kadındı” (Eskil, 2010: 121-122). Saruhan’ın da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Rasim’in işgalciler tarafından öldürülmesiyle Feride Akhisar’a geçer: “İşgalin beşinci gününde [20 Mayıs 1919] Feride başında yazması, omzunda bağ evinden aldığı bir çapayla Akhisar yolundaydı. (...) Yola çıkışının dördüncü gününde Akhisar’a vardı.” (Eskil, 2010: 131). 1919 kışı da “O kış da böyle geçti. Nisan ayında Ankara’da Büyük Millet Meclisi açıldığı ve başkanlığına da Mustafa Kemal’in seçildiği haberi geldi.” cümleleriyle özetlenerek geçilir (Eskil, 2010: 142). “22 Haziran 1920 günü Yunan ordusunun Akshisar’a doğru hareketlendiği haberi geldi. Feride Kuvaymillîye Derneğine çağrıldı. Hemen çantasını hazırladı.” (Eskil, 2010: 142) cümleleriyle Feride’nin düzenli orduya katılmak için Ankara’ya yola çıktığı tarih verilir. İki gün tren yolculuğundan sonra Ankara’dadır (s. 143). Feride’nin, Ankara’da düzenli orduya girme çabalarının anlatıldığı ve kısa cümlelerle o günlerdeki tarihî gelişmelerin özetlendiği yaklaşık 10 sayfalık bir bölümden sonra Feride, asker alma dairesine gider ve düzenli orduya katılır. Polatlı’dan Sakarya’ya kağnılarla cephaneye taşımaktadırlar ve bu bölümlerde zaman atlamalarıyla ve verilen tarihlerle İstiklal Harbi’nin safhaları özetlenmeye çalışılır: “Bir ağustos sabahı, tan ağarırken, akşamdan mola verdikleri bir dere kenarında top sesleriyle uyandılar” (Eskil, 2010: 156). Cephede yaşadıkları olaylar kısa sahneler şeklinde özetlenerek anlatılır ve sonra yine bir zaman atlamasıyla 1922 yılına gelinir: “O kışı Ankara’da geçirdi. 1922 yılı geldiğinde bu kez Afyon dolaylarındaydı. (...) 16 Ağustos’ta, sabahın altısında Tınaztepe’de toplar patladığında, kağmı kollarındaki kadınların yürekleri yerinden oynadı” (Eskil, 2010: 157). “Beş gün sonra 30 Ağustos’ta tam bir kıyamet koptu. Aslıhan tepeleri top gürlemeleriyle sarsıldı, makineli tüfek tarakalarıyla yırtıldı. Saka Feride top tüfek gürlemelerine aldırmandan siperden siperde koştu. Cephe gerisine taşınan su fıçlarıyla siperdeki askerler arasında gitti geldi” (Eskil, 2010: 158). 30 Ağustos günü Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasıyla romanın ana bölümü de sona erer. Feride cephe gerisinde ve cephede yararlılıklar

göstermiştir. Romanın “Sonsöz” olarak isimlendirilen yarım sayfalık son bölümünde ise Feride’nin İstiklal Harbi’nden sonra İzmir’e yerleştiği ve babasını yanına aldığı, 1924 yılındaki mübadelede ağabeylerinin de Türkiye’ye geldiği özetlenir. Feride ve ağabeylerinin buluşmalarıyla roman sonlanır.

1.4. Mekân

Romanda mekân, romanın amacına ve genel yapısına hizmet edecek şekilde çok çeşitli ölçeklerde, çok farklı ayrıntı düzeylerinde kurgulanabilir ve -anlatım tarzlarını da hesaba katınca- neredeyse sınırsız denilebilecek çeşitlilikte bir kullanım alanı sunar. Yalnızca coğrafi bir yer adından, romanın düşünsel merkezini oluşturan ve romanın neredeyse bütün anlamını yüklenen sembol bir nesneye kadar, uzama dair her şey romanın yapı unsurlarından “mekân” başlığı altında değerlendirilebilir. Konusunu büyük ölçüde tarihten alan bir roman olarak *Giritli Feride*’de açık mekânlar en geniş ölçekte, tarihî olayların geçtiği yerler olan eyalet ve şehirlerdir. Öne çıkan kapalı mekânlar ise Feride’nin yaşadığı evler, Hanya ve Saruhan’daki Mevlevihanelerdir.

Romandaki açık mekânlar; Girit ve Anadolu olmak üzere iki ana başlık hâlinde ele alınabilir. O dönemde Osmanlı Devleti’nin bir eyaleti olan Girit; Girit’in sancakları Hanya ve Kandiye; Kandiye’nin köyleri Defne ve Bedianos romanın ilk yarısında olayların geçtiği yerlerdir. Girit’teki, Talos ve Teleganos köyleri de yine bu bölümde adı geçen yerlerdendir. Girit’ten göç etmeye zorlanan Türkler daha sonra Anadolu’ya gelir. Anadolu’da öne çıkan açık mekânlar ise, Saruhan, Akhisar, Ankara ve Afyon’dur. Hanya, Girit Eyaleti’nin üç önemli sancağından biri olarak ve Derviş Ali Dede’nin gittiği Mevlevihane’ye ev sahipliği yapması dolayısıyla anılır. Kandiye; romanın başkişisi Feride’nin köyü Defne’nin ve romanın diğer öne çıkan kişileri olan Zeynep ve Manolis’in köyleri olan Bedianos köylerinin bulunduğu sancaktır. Yine o dönem Osmanlı sancaklarından biri olan

Saruhan, Feride'nin Anadolu'ya geçtiğinde yerleştiği yer olması ve önce Derviş Ali Dede'nin sonra da Feride'nin yetiştiği Mevlevihane'ye ev sahipliği yapmasıyla romanda öne çıkan mekânlardandır. Akhisar, Saruhan Yunan işgaline uğrayınca Feride'nin kaçtığı ve aynı zamanda babası İbrahim'in Feride'den habersiz olarak yerleştiği yerdir; Feride babasıyla burada buluşur. Ankara ise Millî Mücadele'de merkezî konumu nedeniyle bahis konusu edilen ve Feride'nin düzenli ordulara katılmak için geldiği vilayettir. Polatlı ve Sakarya da Feride'nin cephane taşıdığı, Kurtuluş Savaşı'nın cepheleri olarak romandaki mekânlar arasındadır. Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği ve Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlandığı Büyük Taarruz'un mekânı olarak Afyon ve civarı da romandaki mekânlardandır. Bunların yanında Girit'ten göç eden kafilenin Anadolu'ya geldikten sonra Saruhan'a kadar giderken geçtiği bazı yer adları da romanda anılır. İlk karşılaştıkları köy olan Hızırşah köyü, Zeynep ve Manolis'in yerleşmeyi tercih ettikleri Çine bu yerlerdendir. Ayrıca İzmir, Muğla, Datça (s. 89) ve Aydın (s. 94) da romanda adı anılan diğer yerleşim yerleridir.

Buraya kadar anlattığımız açık mekânlar -Girit ve Anadolu'da bulunan beldeler- romanda yalnızca olayların geçtiği yerlerin adı olmaları dolayısıyla yer alır ve neredeyse hiç tasvir edilmezler. Romanda belirli, özel bir anlam yüklenmeyen bu şehirler çok büyük ölçüde, tarihî gelişmelerin yaşandığı doğal zeminler olarak romanın mekânını teşkil eder.

Romandaki kapalı mekânlar ise başta Feride'nin ve ailesinin Defne köyündeki evleri, Feride'nin Anadolu'ya geldiğinde yaşadığı Salih Dede'nin Saruhandaki evi, İplikçi Ali'nin Ankara'daki evleri, Hanya ve Saruhan Mevlevihaneleri ve Dimitri Usta'nın Hanya'daki dükkânıdır. Bu mekânlar da romanda hemen hiç tasvir edilmezler. Evler hem Girit'te hem Anadolu'da düşman saldırısına açık korunaksız mekânlar olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında Mevlevihaneler, romanda, Rumların da sempati duyduğu ve en azgın dönemlerinde bile dokunmadıkları mekânlar olarak daha güvenli

mekânlardır. Romanda özellikle “Mevlevihane”nin bu bakımdan belirli bir “işlev”i öne çıkan mekânlardan olduğunu söyleyebiliriz. Saruhan Mevlevihane’si Feride için, sıkışıp bunaldığı, kendisini savunmasız ve çaresiz hissettiğinde saklanıp korunduğu bir “sığınak” işlevi görür. Venizelos’un⁵ bile sempati duyduğu bir mekân olarak Mevlevihane Feride’nin; Yunan işgalcilerinden, Hüsnü’den, Mutasarrıf ve avanesinden emin hissettiği bir sığınaktır:

“O güne kadar Allah’tan başka kimseden korkmayan Feride artık insanlardan korkuyordu. Korkusu sadece kendi canı ve namusu için değildi; eşkıya bir gece eve dalıp, ninesiyle dedesine de zarar verebilirdi. Girit’te en azgın zamanlarında Rumlar bile Mevlevihane’ye dokunmamışlardı. Postnişin Dede eğer kabul buyurursa, Feride, Mevlevihane’ye sığınmak istiyordu. Bu kendini beğenmiş, şirret insanlardan ancak o şekilde korunabilecekti. Herhâlde Mutasarrıf’ın arka çıktığı aptal adam, oraya destursuz girecek kadar delirmemişti.” (Eskil, 2010: 120)

Bunun yanında Feride’nin dedesi Derviş Ali de Saruhan Mevlevihanesi’nde ney üflemeği öğrendikten sonra, köyüne dönmüş fakat huzuru Mevlevihane’de bulduğu için Hanya Mevlevihanesi’ne gitmiş, orada çileye girmiş ve Mevlevi Dervişi olmuştur.

Yine kapalı mekânlar içinde değerlendirilebilecek diğer iki mekânın, Derviş Ali Dede’nin Hanya’dan Kandiye’ye döndüğü ve Feride’nin Türk kafilesiyle Anadolu’ya kaçtığı tekneler olduğu söylenebilir. Yüzeysel de olsa tasvir edilerek biraz olsun öne çıkarılan bu tekneler fiziksel bakımdan olduğu kadar psikolojik olarak da kapalı mekânlardır. Derviş Ali Dede’nin

⁵ Elefterios Venizelos: (1864-1936) Yunanistan’ın eski başbakanı, Megali İdea’nın (Türkçe: *Büyük Fikir*, Yunanca: *Μεγάλη Ιδέα*) mimarı ve modern Yunanistan’ın en önemli siyasetçilerinden biriydi. 1864 yılında o zamanlar bir Osmanlı toprağı olan Girit Adası’ndaki Hanya şehrinde doğdu. Osmanlı karşıtı isyanlarda yer alan bir aileden geliyordu. Dedesi Venizelos Krevattis 1770 Orlof Ayaklanmasında, babası Kiriakos Venizelos ise hem 1821 Yunan İsyânında hem de 1866 yılında Girit’te meydana gelen Osmanlı karşıtı ayaklanmalarda yer almıştır (Vikipedi / Elefterios Venizelos).

Hanya'dan Kandiye'ye döndüğü tekne; kendisinden nefret eden, çoğunluğu genç erkeklerden oluşan Rumlarla doludur ve Derviş Ali'ye, orada "öteki" olduğunu ve tehlikelerle iç içe bulunduğunu hissettirmesi ve bunun okura gösterilmesi için uygun bir zemin teşkil eder. Feride'nin ve Türk kafilesinin Anadolu'ya kaçtığı gemi de "sıkışmışlık duygusu"nu ve "çaresizlik"i gösteren bir mekân olarak öne çıkar.

1.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Romanda üçüncü kişi anlatıcı ve hâkim (tanrısal/ilahi) bakış açısı kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu bakış açısında anlatıcı, âdeta roman evreninin Tanrısı gibi, o evrende gerçekleşen her şeyi görür ve bilir. Romanın kurgu evreni içinde olmuş ve olacak olayları, roman kişilerinin zihinlerini, bilinçlerini, onların kendileri hakkında haberdar olmadıkları şeyleri, hatta onların kendilerinin farkında olmadıkları duyguları bile açıklayacak kadar her şeye hâkimdir. Bunun yanında bu bakış açısı zaman ve mekân kurgusu bakımından da her şeyi mümkün kılar. Anlatıcı, tarihin herhangi bir dönemindeki gelişmeleri bilebildiği ve bu zaman dilimleri ve mekânlar arasında herhangi bir kısıtlama olmadan geçişler yapabildiği için önünde geniş bir hareket sahası açılır. Tarihin bir insan ömrünü aşan dönemleri arasında rahatça hareket edebilme ya da o büyük resmi görüp onunla ilgili yorumlar ve çıkarımlar yapabilme konusunda sınırsız denebilecek olanaklara sahiptir. Bu çalışmada ele aldığımız *Giritli Feride*'de de anlatıcı, romanın giriş bölümünde Osmanlı'nın Girit Adası'na sefer yapmaya başladığı 1644 yılından 1866 yılına kadar olan gelişmeleri iki sayfada özetledikten sonra Hanya Mevlevihanesi'nin çok kısa bir betimlemesini yaparak 1897 yılına gelir. Hem Girit'in yaklaşık iki buçuk asırlık tarihinin özetlendiği giriş bölümünün ilk kısmında hem de Mevlevihane'yi betimleyen ikinci kısımda, doğal olarak, anlatıcının varlığı kendini hissettirir. Giriş bölümünden sonra romanın asıl bölümü de

Feride'nin ailesinin tanıtımıyla başlar ve burada da anlatıcı bildirme ekiyle biten tanıtma cümlelerinde kendini hissettirir:

“İbrahim üç çocuğuyla Kandiye'nin Defne Köyü'nde oturmaktadır.

Bu köyde doğup, büyümüş, köyüyle Kandiye dışında başka bir dünyası olmamıştır. Defne Kandiye'ye yürüme mesafesinde bir Müslüman köyüdür. İbrahim zeytin, üzüm, narenciye yetiştiriciliği ve bunların yanında arıcılık yapmaktadır.” (Eskil, 2010: 9)

Romanın tamamında varlığını doğrudan ya da dolaylı olarak hissettiren hâkim bakış açısına sahip anlatıcı, “anlatma” yönteminin karakteristik özelliğidir. Bu yöntemde anlatıcı başta kişi tanıtımı ve olay anlatımı olmak üzere; okuru bazı tarihî konularda bilgilendirmek, roman kişilerine dair iç çözümler yapmak gibi işlevlere sahiptir. Bu romanda da giriş bölümünden başlayarak romanın tamamında varlığı açıkça belli olan bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcı alıntıladığımız bölümde olduğu gibi kişileri tanıtır, geçmişi özetleyerek ya da eş zamanlı olarak olay anlatımı yapar ve giriş bölümünde ve daha sonra başka ara bölümlerde okuru tarihî olaylar ve durumlar hakkında bilgilendirir.

“Girit Adası Seferleri 1645 yılında başladı; o yıl Hanya ve çevresindeki kaleler zapt edildi. Kandiye kalesinin fethi için yapılan akınlar yirmi iki yıl sürdü, kale ancak 1647 yılından ele geçirilebildi.” (Eskil, 2010: 5)

Benzer şekilde romanın ilerleyen bölümlerinde de anlatıcı okuru bilgilendirmeye devam eder. Bu bilgiler, hiçbir roman kişinin ağzından ya da bilincinden değil, doğrudan anlatıcı tarafından aktarılmaktadır:

“Aslında, Ada'daki durumu ciddiyetle izleyen Osmanlı Devleti, Yunanistan'dan katliamı durdurmasını istemiş ama Yunanistan bu isteğe cevap bile vermemişti. İki devletin arasında yükselen tansiyon Teselya ovasında askeri hareketliliği artırmış ve taraflar savaşa hazırlanmaya başlamıştı” (Eskil, 2010: 53)

Bölümün devamında büyük devletlerin yapacağı, “Rumların bile bilmediği” bir müdahaleden bahseder anlatıcı. Hâkim bakış açısıyla her şeyi

bildiği gibi, okuyucuyu tarihî olgular hakkında bilgilendirmektedir. Bunun yanında anlatıcı bir bakıma yazarın ideolojik görüşlerini de dillendirmektedir:

“Rumların haberi yoktu ama büyük devletler yapacakları müdahale ile Girit'teki Osmanlı varlığını sonra erdirmeyi planlıyorlardı. Girit bir Helen adasıydı ve hak ettiği statüye kavuşturulmalıydı. Asırlardır buna hizmet etmişler, Ada'da sonu gelmeyen huzursuzlukların hazırlayıcısı olmuşlardı” (Eskil, 2010: 53-54).

Hâkim bakış açısının en belirgin özelliklerinden biri de yukarıda belirttiğimiz gibi anlatıcının roman kişileri hakkında her şeyi hatta akıllarından geçenleri bile bilip okura aktarmasıdır. Derviş Ali'nin torunu Feride ile Rumlardan kaçarken aklından geçenler anlatıcı tarafından şöyle aktarılır:

“Kandiye'ye ulaşacak, orada İbrahim'i ve diğer iki torunuyla buluşacaktı. Ondan sonra da burada kalmayacak, Anadolu'ya gitmenin yollarını arayacaktı. Aslı Arnavutluk'tan gelmiş Karamanlılardan değil miydi? Gidecekti Karaman'a, bulacaktır akrabalarını, sığınacaktı yanlarına. Belki de Saruhan'a giderdi.” (Eskil, 2010: 43)

Anlatıcı Feride'nin de içinden geçenleri bilmektedir: *“İçindeki titrek mum da söndü, yüreği sıkıştı. (...) Bir günde iki sevdiği insanın ölümünü, kırılğan yüreği taşıyamadı; müthiş bir umutsuzluğa kapıldı. Korkusu büyüdü, büyüdü; içine sığmaz oldu ve bilinçsiz şekilde saçlarını yolarak, başıra başıra ağladı”* (Eskil, 2010: 65).

Hâkim bakış açısını gösteren en belirgin sahnelerden biri de anlatıcının odağı Derviş Ali ve Feride'deyken, onların anlatıcının odağından çıkmasının hemen ardından arkalarında bıraktıkları köydeki ahalinin durumlarının anlatıldığı şu sahnedir:

“Dede Kız, ağaçların arasında kayboldular ve giderek köyden yükselen haykırışları duymaz oldular.

Arkalarında bıraktıkları köyde, Defneliler mescidin duvarının yanında toplaşmış, bir yandan ağlıyor, bir yandan da kendilerini silah tehdidiyle oraya getiren çetenin adamlarına korkulu gözlerle bakıyorlardı.” (Eskil, 2010: 44)

Benzer şekilde, Derviş Ali ve Feride'nin kaçıışı sırasında anlatıcının odağı onların üzerindeyken, birden Atina'ya -büyük devletlerin gizli toplantısına- geçer:

“Çetenin reisi, Nicholas'a “Geç kaldınız!” diye kızdı. Adonis'in söylediklerini öğrenince de Derviş Ali'yi silahının namlusuyla itti. ‘Talos köyü de yolumuzun üstünde. Sana bir şans daha vereceğim.’

O sırada Fransa, İngiltere, Rusya büyükelçileri, Atina'da gizli bir toplantıda bir araya gelmişler; Girit'e Osmanlı müdahalesini önlemek için Ada'nın çevresini nasıl ablukaya alacaklarını müzakere ediyorlardı.” (Eskil, 2010: 57)

Bazı bölümlerdeyse anlatıcı iyiden iyiye kendini belli etmekte âdeta bir figür gibi fikirlerini beyan etmektedir:

“Yarın da ekmek bulamazsak hepimiz perişan olacağız.’

Bu sözleri kimin söylediği önemli değildi. Sözlerin taşıdığı anlam önemliydi ve aklı başında herkes bunun farkındaydı.” (Eskil, 2010: 80)

Burada, “bu sözleri kimin söylediğinin önemli olmaması”, “sözlerin taşıdığı anlamın önemli olması” ve “aklı başında herkesin bunun farkında olması (gerektiği)” anlatıcının kendi görüşleridir.

Anlatıcıyla ilgili dikkat çekici başka bir nokta da şudur: Romanda yazarın ideolojisi, buna Rumların yazarın gözündeki siyasi perspektifi de dâhil, genellikle anlatıcının kendi anlatımıyla ve kendi perspektifinden yansıtılmıştır. Yalnız, yazar bir istisna olarak, Rumlardan bir sözcü tayin etmiştir. Türk Kızı Zeynep'in âşığı Rum genci Manolis'in Türkleri tanıdıkça ve olayların içyüzüne şahit oldukça, zaten başından beri olumsuz tarafı hemen hiç yansıtılmayan bakış açısı iyiden iyiye olumluya döner. Burada

yazar Türkleri tanıma fırsatı bulan bir Rum'un "nesnel" bakabildiğinde "gerçekleri" görebileceğini göstermek istemiş olmalıdır.

"Tüm bunlar aynı zamanda Manolis'in gözünün önünde oldu. Daha dün kadar, Türklere galiba insan gözüyle bakmamışlardı. Evdeki, okuldaki ve kilisedeki öğretisi, onları çocukluktan itibaren beyinlerine sadece barbarlar olarak işlemişti. Annesiyle babası da Zeynep'i bu yüzden içine sindirememişlerdi. Ama şimdi görüyordu ki onların da insanlık hasletleri vardı." (Eskil, 2010: 74)

Romanda anlatıcının neredeyse bir figür olarak iyice belirginleştiği bölümler, genellikle yazarın konuya bakış açısını ve ideolojik görüşünü de yansıtan ve okuru tarihî süreç hakkında bilgilendirdiği bölümlerdir. Anlatma yönteminin genel karakteristiği olan "içeriğe ait her şeyi kendi kimlik ve kişilik süzgecinden geçirerek aktarma" (Sazyek, 2013: 36) özelliğine bu bölümlerde rastlanır. Ayrıca anlatma yöntemi, anlatıcının metne çeşitli yollarla ve ölçülerle müdahale edebilmesine de oldukça elverişli bir yöntemdir. "Romanın biçiminden çok içeriğini önemseyen, okuyucuya günlük yararlı bilgiler vermeyi ya da ideolojik propaganda yapmayı önceleyen bir 19. yüzyıl yazarına" geniş yetkiler tanıyan bu yöntemi "dönemin yaygın anlatıcı tipi olan yazar-anlatıcı, aksiyonu kesip-Ahmet Mithat eserlerinde sıkça görüldüğü üzere-" okuru her konuda bilgilendirmek amacıyla da kullanmıştır (Sazyek, 2013: 36). *Giritli Feride*'de anlatıcının kendi kimliğiyle öne çıktığı bölümlerde, anlatıcının yukarıda bahsedilenlere benzer bir işlevi olduğu söylenebilir.

1.6. Anlatım Teknikleri

Anlatma yöntemi geleneksel romanın neredeyse tamamında olduğu gibi çalışma konusu edindiğimiz bu romanda da geniş bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemin kapsadığı, görünen yaşantıya ait 'kişi tanıtımı', 'olay anlatımı' ve 'bütüncül geriye dönüş' ile görünmeyen yaşantıya ait 'iç çözümleme' tekniği (Sazyek, 2013: 35) romanda kullanılan tekniklerden

bazılarıdır. Bunların yanında romanda öne çıkan diğer bir anlatım tekniği - anlatma ve özetleme yöntemine bağlı olarak- ‘zaman atlaması’ tekniğidir.

1.6.1. Kişi Tanıtımı

Hâkim anlatıcının kullanıldığı romanlarda sıkça başvurulan bir teknik olan “kişi tanımı” bu romanda da başvurulan tekniklerden biridir. Feride’nin dedesi, Derviş Ali Dede okura şöyle tanıtılır:

“İbrahim’in babası Düdükçü Ali ilginç bir adamdır. İşleri oğluna devrettikten sonra düdükcülük yapmaya başladı. Daha doğrusu, İbrahim kendini bildiğinden beri babası kamıştan düdükler yapıp onlara çalardı. Ne zaman ki işleri İbrahim devraldı, babası adını Düdükçü Ali’ye çıkaracak kadar işlerle uğraşır oldu. Eşeğine binip, yaptığı düdükleri önceleri Kandiye pazarına götürdü, sonra da bu işi köylere kadar taşıdı. Düdükleri çok beğenilince de meşhur oldu ve adı Düdükçü Ali’ye çıktı.” (Eskil, 2010: 9)

Burada dikkat çeken başka bir nokta da hâkim bakış açısına sahip üçüncü kişi anlatıcının Derviş Ali’yi tanıtırken anlatımın bir bölümünde oğlu İbrahim’in bilincinden aktarmasıdır. Hâkim anlatıcının olayları bilincinden aktardığı ve “yansıtıcı bilinç” ya da “yansıtıcı merkez”⁶ olarak adlandırılan “[b]u uygulama sayesinde anlatıcı, üçüncü kişi özelliğini sürdürmekle birlikte , -yorumlama boyutu bakımından- eserdeki kurmaca dünyanın içindeki figürlerden biri olamaya evrilir.” (Sazyek, 2013: 317). Daha sonra “iç çözümleme” tekniğinde de değineceğimiz “yansıtıcı bilinç”e romanda sıkça başvurulmuştur.

1.6.2. Zaman Atlaması

“İç zaman’ın geniş bir kesiti kapsadığı romanlarda sıkça başvurulan bu yöntem, figür(ler)de ve aksiyonel yapıda duygusal düşünsel ve entrik yoğunluğun azalması ya da önemli bir yön değişikliğine uğramandan süregitmesi nedeniyle

⁶ Bu teknik birinci kişi ağzından yazmaya benzer, ama şu farkla ki kendi düşüncelerini bize anlatan birinci kişinin kafasından gelip geçenleri, okur doğrudan doğruya süreci içinde görmezken, ‘yansıtıcı merkez’in zihin hâllerini olduğu gibi (düşünürken, karar verirken, tereddüt ederken) seyrederek. (Moran, 2010: 242).

anlatıcının aktarmayı gereksiz gördüğü süreçlerde devreye girer.”(Sazyek, 2013: 325). *Giritli Feride*'nin 'iç zamanı' da burada belirtildiği gibi geniş bir kesiti kapsar ve bu geniş zaman kesitinin belirli hacimdeki bir anlatıya sığdırılabilmesi için bir anlatım tekniği olarak “zaman atlaması” sıkça kullanılır. “*Bu tür atlamalar, olay örgüsünü tamamen kesintiye uğratar, âdeta yok sayar. Zaman geçmiş; ancak içeriğin barındırdığı aksiyonel ve figüratif nitelikli her şey donuklaşmıştır. Bir başka deyişle, atlanan zaman dilimi metnin bütünüyle dışında kalmıştır.*” (Sazyek, 2013: 325)

Örnek olarak, Feride'nin ney öğrenmeye başlamasıyla, Rasim'i görmesi arasında geçen 4 yıla hiç yer verilmemesi gösterilebilir:

“Feride yaptığı kamış düüklerle ezgiler çaldı. Öğrenebildiği kadar ney'ini üfledi. Ve neyzen Safa, 'Bu kızda iş var Bahçivan Dede' diyerek, ders vermeyi kabul etti.

Safa Dede'nin derslerine başladığının dördüncü yılında gördü Rasim'i.”
(Eskil, 2010: 102)

Yine başka bir yerde, Feride'nin Mevlevihane'ye sığınması anlatıldıktan hemen sonraki ilk cümlede “*Mevlevihane'ye sığınmasının üçüncü yılında Sadiye Nine'sinin ölüm haberiyle sarsıldı.*” (Eskil, 2010: 120) cümlesiyle üç yıl sonraya atlanır. Bu zaman dilimindeki bir sayfalık anlatımdan sonraki ilk bölümde de “*İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyduğunda Feride otuz dört yaşında evli bir kadındı*” (Eskil, 2010: 121-122) denilerek Feride'nin yirmi iki yaşından otuz dört yaşına kadar geçen 12 yıllık bir zaman dilimi bir cümleyle atlanır. 1920 yılının kışı da “*O kış böyle geçti*” (Eskil, 2010: 142) cümlesiyle atlanır. Romanın sonundaki “*Sonsöz*” bölümünde ise “*Ağabeyleri Türkiye'yle Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesinde, 1924 yılında, Ayvalık'ta iskâna tâbi tutuldular.*” (Eskil, 2010: 161) cümlesiyle 1922'den 1924'e kadar geçen iki yıl atlanır.

Bu tekniğin “İçeriğe çok fazla teknik değer katmayan bir uygulama” olduğunu söyleyen Sazyek, bir istisna olarak *Huzur*'da Hayri İrdal'ın, zaman

atlamasının bir alt türü olan “belirtili eksilti”yi askerden “döndüğü evindeki yaşam tarzını nitelemeye başlamanın basamağı olarak kullan[dığını] söyler (2013: 326). Buradan hareketle bu tekniğin *Giritli Feride*’de nasıl bir işlevi olduğunu düşündüğümüzde, anlatılmak istenen tarihsel içeriğin (1866 isyanından 1924 mübadelesine kadarki 58 yılın) romana göre kısa sayılabilecek 161 sayfada anlatılması olduğu söylenebilir.

1.6.3. Geriye Dönüş

Roman teknikleri arasında en sık kullanılanlardan biri olan geriye dönüş tekniğine bu romanda da yer verilmiş, özellikle Derviş Ali’nin geçmişi anlatılırken bu tekniğe başvurulmuştur.

Derviş Ali’nin Mevlevi dervişi olma hikâyesine, on beş yıl önceye, geri dönülürken bu teknik ilginç bir şekilde uygulanır ve olayın bir kısmı “yansıtıcı bilinç” olarak kullanılan oğlu İbrahim’in bilincinden (bakış açısından), bir kısmı yine hâkim bakış açısı tarafından aktarılır:

“İbrahim’in büyük oğlu Ali’nin doğduğu yıl babası limanda düdük sepetini önüne koymuş, düdük çalışıyormuş. Böyle anlatmıştı olayı babası. Kandiye Limanı’na yanaşan bir gemiden bir Mevlevi dervişi inmiş. Onu dinlemiş, dinlemiş, sonunda dayanamamış, ‘Sen nereden öğrendin böyle düdük çalmayı?’ diye sormuş.

Babası düdükleri kendisinin yaptığı, düdük çalmayı da kendi kendine öğrendiğini söyleyince derviş kulaklarına inanamamış.

Babası olayı gülerek, ‘Karaabdal Süleyman Şemsi Dede benim düdüğe öyle bir hayran kaldı ki, bir daha yakamı bırakmadı’ diye anlatır ve devam ederdi: Önce köyüne gidip karısıyla helalleşmeyi düşünmüştü ama gemi bir saate kadar hareket edecekti. O kadar kısıtlı zaman içinde köye varıp dönmesi mümkün değildi. Seyahatini ertelemek de işine gelmedi. Evine gitse, karısının izin vermeyeceğini de biliyordu. [Buraya kadar İbrahim’in bilincinden aktarılmış olduğu anlaşılan “bütüncül geriye dönüş”ün (retrospection) bu noktadan sonra İbrahim’in yansıtıcı bilincinden mi aktarılmaya devam ettiği, yoksa hâkim bakış açısına mı geçildiği net olarak

anlaşılamiyor. Bu belirsizlik, zaman kiplerinin kullanımından anlaşılabilir.] Oturup karısına iki satır mektup yazdı. Olanları anlattı. Gitmek var dönmek yok diyerek' hakkını helâl etmesini istedi, mektubu eşeğini bağladığı hanın Rum olan sahibine bıraktı. 'Eşeğimle mektubu bizim köyden kim gelirse ver, tez elden karıma ulaştır. Bir gün dönüp geleceğim Aposti, eğer emanete hıyanet edersen külahları değişiriz.'" (Eskil, 2010: 10)

Görüldüğü gibi hâkim bakış açısıyla aktarılan on beş yıl öncesine ait bu anı, Derviş Ali'nin anısıdır; fakat oğlu İbrahim "yansıtıcı bilinç" olarak kullanılmıştır ve dahası bu yansıtıcı bilinçten anıları aktarılan Derviş Ali de "yansıtıcı bilinç" olarak kullanılmıştır. Bu durum, "Evine gitse karısının izin vermeyeceğini de biliyordu" cümlesinde açıkça görülüyor. Bu cümle, aslında İbrahim'in bilincinden yansıtılan babası Derviş Ali'nin bilincinden yansıyor. Hepsini yansıtan bir hâkim bakış açısının varlığını da hesaba katınca üç katmanlı bir bilinç aktarımı olduğu anlaşılıyor. Bu yönüyle de "geriye dönüş" tekniğinin oldukça ilginç bir uygulaması hâline geliyor.

Romanda geriye dönüş tekniğinin ilginç kullanımlarından biri de Feride'nin Saruhan'a varınca Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evine yerleştiği bölümün hemen ardından gelen şu bölümdür:

"Feride, şimdi geriye baktığında, o gün hamama gitmeden önce, ninesine para kesesini verdiğini bugünkü gibi hatırlar. Verirken Türkçe, 'Ali Dede' dediğini de... Ninesinin, kesesinin ipini çözüp içinden on altın lirayla on akçe çıktığını görünce attığı çığlık hâlâ kulaklarındadır. Göz pınarlarında biriken yaşları elinin tersiyle silip kocasını çağırmasını, ikisinin sevincini ve ona sıkı sıkıya sarılmalarını yaşamı boyunca unutmayacaktır." (Eskil, 2010: 99)

Roman genelinde anlatma zamanı ve olay zamanı paralel giderken bu bölümde anlatma zamanı birden gelecekte bir zamana atlar. Olay zamanı Feride'nin 12 yaşında olduğu ve Salih Dede'nin evine yerleştiği günlerdir ama anlatma zamanı yıllar sonraya gitmiştir. "Feride şimdi geriye baktığında (...) bugün gibi hatırlar" cümlesinden "şimdi"nin olay zamanından çok daha ileride bir zaman olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca

“yaşamı boyunca unutmayacaktır” ifadesiyle de anlatma zamanının Feride’nin yaşamının oldukça ileriki yılları olduğu -hatta Feride’nin ölümünden sonrası olabileceği- anlaşılmaktadır.

1.6.4. İç çözümleme

Giritli Feride’de “iç çözümlenmeler”, yansıtmaya dayalı anlatıların hemen hepsinde olduğu gibi karakterlerin kendileri ya da diğer kişiler tarafından ortaya konmayan, görünmeyen yaşantılarını, dillendirmedikleri duygularını, akıllarından geçenleri yani “iç dünyalarını” okura aktarmak için kullanılan yegâne yöntemdir.⁷ Romanda bu yöntem hiç şüphesiz kahramanların psikolojik durumlarının okura aktarılması işleviyle kullanılmıştır. Fakat bunun yanında dikkat çekmek istediğimiz diğer işlev; romanda bu yöntemin de romanın amacına hizmet eden diğer yöntemler gibi, genellikle didaktik amaçlı, okuru bilgilendirmeye yönelik olarak kullanılmış olmasıdır. Kahramanların akıllarından geçenler okura “iç çözümleme” yöntemiyle aktarılırken çoğunlukla dönemin tarihî ve politik atmosferi ve kahramanların bu atmosfere bakışı hakkında okur bilgilendirilir:

“Derviş Ali’nin aklına Kaptan Yanni’nin sözleri geldi. ‘Yolda, teknenin kaptanı Hanya’da vali oturduğu için fazla olay olmadığını söylemişti. Dimitri Usta da Osmanlı’nın ayakta duracak hâli yok demişti. Demek ki ikisi de haklıymış. Buralarda büyük isyanın fitili ateşlenmek üzere... Büyük devletler Rumların yanında yer alacağı için bu fitil, heyula gibi bir barut fıçısını patlatacaktır. Bu patlamanın alepleri Ada’nın her yanını sarabilir.’ Çaresiz bir

⁷ “Dolayısıyla ‘iç çözümleme’, psikolojik tahlil tarzları arasında ‘anlatma’ya bağlı olan yegâne tekniktir.” (Sazyek, 2013: 162)

“Özellikle, ‘iç monolog’ ve ‘bilinç akımı’ yöntemlerinin keşfinden önce romancılar, anlatım ve tanıtım sorununu çözmek için, bu yöntemi sık sık uyguluyorlardı. ‘İç monolog’ ve ‘bilinç akımı’ yöntemlerinin devreye sokulmasıyla birlikte ‘iç çözümleme’ yöntemi, daha önceki ağırlığını nispeten kaybetmiştir diyebiliriz. Kaybetmiştir; çünkü, ‘iç çözümleme’ yöntemi, bir anlamda, roman sanatına ‘anlatma’ yönteminin hakim olduğu zamanların anlatım tarzıdır.” (Tekin, 2009: 260)

biçimde boynunu büktü. İstanbul'dan isyanı bastırmak için ek kuvvet de gelmez.” (Eskil, 2010: 37)

Görüldüğü gibi Derviş Ali'nin aklına gelen Kaptan Yanni'nin ve Dimitri Usta'nın sözleri, daha sonra kendi çıkarımları da “iç çözümleme” tekniği kullanılarak verilmiş, okur tarihî ve politik atmosfer hakkında bilgilendirilmiştir. Benzer şekilde teknedeki kafilenin üyelerinden biri olan Kara Mehmet'in düşünceleri de okura aynı amaçla aktarılır:

“Kara Mehmet, uzun uzun düşündü. “Bundan otuz sene önce isyanda pek çoğumuzun annesi, babası, kardeşleri öldürülmüştü ama o zaman köyümüzü terk etmemiştik. Çünkü askerler isyancılarla savaşmış ve geç de olsa isyanı bastırmişti. Ama şimdi işler öyle yürümüyor. Aylardır Yunan subayların çeteler kurduğu ve Rumlara savaş talimleri yaptırıp, silah dağıttığı söylenir oldu, asker buna müdahale etmedi. Halepa şartları yeniden uygulamaya konulup, Ada'ya Rum vali tayin edildiğinde Babali'yi protesto etmek istedik ve Rumların saldırısına uğradık. Askerler bu saldırıları def etmekte bile yetersiz kaldılar. Doğru söyler Fatma Teyze, buralarda durma şansımız kalmadı artık.” (Eskil, 2010: 45)

Romanda “iç çözümleme” tekniğinin sıkça başvurulan diğer bir işlevi de Rum genci Manolis'in, Türkler hakkındaki giderek olumluya dönen düşüncelerini okura aktarmaktır. Burada Manolis, düşüncelerini yansıtmak için kendisine söz verilen kişi işlevinde olsa da dolaylı olarak yazarın sözcülüğünü yapmaktadır. Manolis Zeynep'e arka çıkan cesur Rum genci olarak Türkler arasında kendisine yer bulur ve Türkleri tanıdıkça düşünceleri olumlu yönde değişir. Yazar Manolis'i “ön yargısız” bir Rum'un düşüncelerini yansıtmak için kullanmıştır:

“Manolis, yaşadıklarına inanamıyor; insanların gaddarlığına akıl erdiremiyordu. Tamam, o da Enosis'e, Girit'in Yunanistan'a bağlanması davasına, hizmet edeceğine ant içmişti. Bunun için de Türkler Ada'dan sürülecekti; ama Müslüman mahallesinde tanık olduğu olaylar, sonrasında ve şimdi, insanlara yapılan zulüm... Manolis davanın başında bunları hiç

düşünmemişti. Yoksa düşünmüş müydü? Arkadaşlarıyla tartışmaları aklından gelip geçti. Galiba düşünmüştü ama ölümün ve insan öldürmenin – insan içini kaldıran- gerçek yüzünü gören Manolis, şimdi o düşüncesine isyan ediyordu. Kaptanla tayfaların yaptıklarına da öyle.” (Eskil, 2010: 71)

2. Tematik Ögeler

2.1. Girit'teki Türk Varlığı, Zorunlu Göç ve Mübadele

Romanın “Giriş” bölümünde Girit Adası'na yapılan 1645'teki Osmanlı seferlerinden başlayarak 1897'ye kadar olan gelişmeler çok genel bir şekilde yaklaşık iki sayfada özetlenir: Kandiye Kalesi'nin fethi⁸, Ada'ya Batı Anadolu'dan ve Balkanlara Karaman civarından Türkmenlerin göç ettirildiği; sonraları, Müslüman nüfusa Kapıkulu askerleriyle evlenen Rum kadınların da katıldığı ve Ada nüfusunun yarısından fazlasının Müslüman olduğu anlatılır. Mora İsyanından sonra 1830 yılında büyük devletlerin baskısıyla Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi, Girit Rumları arasında milliyetçi duyguların yayılmasına sebep olmuş ve ihtida ederek Müslüman olanlar o yıllarda yeniden Hıristiyanlığa dönmüşlerdir. Rum ahali arasında gelişen milliyetçi duygular adada sürekli isyanların çıkmasına yol açmıştır. Bu isyanların amacı adadaki Türk nüfusu şöyle ya da böyle yok etmek ve

⁸ Kandiye'nin Fethi ile ilgili yanlışlıkla 1647 tarihi verilmiştir. Ada 1647 ve 1649 yılında iki kez kuşatılmasına rağmen yirmi yıl sonra 1669 tarihinde ele geçirilebilmiştir:

“Osmanlılar, Kandiye yakınında İnâdiye denilen büyük bir kale yaparak burayı baskı altında tutmaya başladılar. Avusturya ve Erdel meselelerini istedikleri şekilde halleden Osmanlılar, çok uzayan ve büyük maddî ve mânevî kayıplara yol açan Girit savaşına kesin bir çözüm getirmek amacıyla Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa idaresinde büyük bir kuvveti adaya gönderdiler (1666). Fâzıl Ahmed Paşa'nın kumandası altında Osmanlı kuvvetlerinin iki buçuk yıl süren sıkı kuşatması, 9 Rebüülâhîr 1080'de (6 Eylül 1669) imzalanan on sekiz maddelik bir teslim anlaşmasıyla sona erdi. Bu anlaşma ile Venedikliler'in elinde kalmış olan Spinalonga ile Suda kaleleri daha sonra 1127 (1715) yılında Venedik'e karşı açılan Mora seferi sırasında fethedildi. Granbosa Kalesi ise 1692 yılında ele geçirilmişti. Bu şekilde Osmanlı hâkimiyeti altına giren Girit adası merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet hâline getirildi ve Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrıldı.” (Tukin, 1996: 87) Kent 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı kuvvetlerince iki kez kuşatıldı (1647 ve 1649). Sonunda IV. Mehmet'in sadrazamı Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından 27 Eylül 1669'da, 20 yılı aşkın bir kuşatmanın sonunda Osmanlıların eline geçti (Vikipedi / Kandiye).

adayı Yunanistan'a bağlamak ve Enosis'i⁹ gerçekleştirmektir. Rumların Osmanlı'ya başkaldırılarında ve Türklere saldırılarında büyük devletler olan, İngiltere, Fransa, Rusya hep Rumların yanında yer almış ve 1820 yılından itibaren ada bir türlü huzura kavuşamamıştır. Bu isyanların en büyük olanı romanın ilerleyen bölümlerinde de yer yer değinilen 1866 isyanıdır. Bu isyan neticesinde Türk nüfusu yarı yarıya azalmış ve katliamdan kurtulmaya çalışan yaklaşık elli bin kişi ada dışına göç etmiş ve bir o kadar insan da Kandiye Kalesi'ne ve etrafındaki kalesi olan diğer şehirlere sığınmıştır. İsyandan sonra Türkler ada genelinde neredeyse nüfusun dörtte birine düşmüşlerdir. Bu isyanın ardında da yine büyük devletler vardır.

Girit'teki Türk varlığı ve romandaki olaylara da bir hazırlık mahiyetinde olan "Giriş" bölümündeki bu özetten sonra Kandiye'nin Defne ve Bedianos köylerindeki olaylar etrafında, Türk kabilelerinin Anadolu'ya göçe zorlanması anlatılır. Defne ve Bedianos köylerini basan (bir kısmına Yunanistan'da eğitim verilen) Rum isyancılar Türkleri döverek, yaralayarak ve öldürerek göçe mecbur ederler. Romanda, bu temayla ilgili asıl olarak, bu saldırılar ve kabileler hâlinde, gemilerle Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan Türklerin başından geçen zorlu yolculuk anlatılır. Romanın baş kişisi Feride'nin annesi ve dedesi bu saldırılarda ölecek, babası ve kardeşleri ile yolları ayrı düşecek ve ancak yıllar sonra buluşabileceklerdir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da Giritli Türklerin; binbir zorlukla Anadolu'ya ulaştıklarında Türkler tarafından da benimsenmemesi ve dışlanmaları ve yuva olarak gördükleri Anadolu'da özellikle başlangıçta bu yuva sıcaklığını bulamamalarıdır. Bu noktada "dil" probleminin de önemli bir rolü olduğunu belirtmekte fayda var. Anadolu köylüleri, Giritli

⁹ Yunanca olan Enosis (Ενωσις) kelimesi *birleşme*, *ilhak* demektir. Enosis 1930'lu Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs Adası'nın "Yunanistan'a bağlanması" anlamında kullanılmıştır. "Enosis" terimi Balkan Savaşlarında Girit'in Yunanistan Krallığı'na ilhakı sırasında da kullanılmıştır (Vikipedi / Enosis).

Türkler Rumca konuştukları için onları Rum gibi algılamaya meyillidir. Bu noktada hasretle beklenen o sıcak kucaklaşmanın pek de gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Giritli Türkler bu yakınlığı bulabilmek için Türkiye'deki "yakın"larını bulmaya çalışacaklardır. Feride Saruhan'da kalır ve Millî Mücadele'ye doğru gidecek bir hayat çizgisini takip eder. Kafilenin akıbetiyle ilgiliyse ayrıntılı bilgi verilmez.

Mübadeleden ise ancak romanın sonunda Feride'nin iki ağabeyinin mübadeleyle Türkiye'ye döndüğü ve Ayvalık'ta iskân edildikleriyle ilgili birkaç cümleyle bahsedilir.

2.2. Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı

Feride, Rumların saldırılarından kaçıp Anadolu'ya gelerek Saruhan'a yerleşse de Yunan saldırıları onu burada da rahat bırakmayacaktır. Önce İzmir, ardından Saruhan, Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Saruhan'dan sonra kaçtığı Akhisar'ın da işgal edilmesiyle Feride üçüncü kez yurdundan, yuvasından ayrılmakla karşı karşıya kalır ve burada Kuvayimilliyeye Cemiyeti'ne katılır ve askerliğe dair temel bir eğitim görür. Düzenli ordunun kurulduğunu duyunca da yalnız başına trenle Ankara'ya gider. Ankara'da İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşür ve sonunda düzenli orduya katılarak Polatlı'dan Sakarya'ya cephane taşır. Sonrasında Afyon taraflarına geçerek Büyük Taarruz'da cephe gerisinden cepheye ilerler, askerlere su vererek Kurtuluş Savaşı'nda cephede aktif olarak yer alır. Romanda, Kurtuluş Savaşı, Feride odağında ilerlerken bir yandan da anlatıcının Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongreleri ve TBMM'nin açılması gibi Millî Mücadele'nin kilometre taşlarını kısaca anmasıyla Kurtuluş Savaşı'nın bir panoraması çizilir. 1897 yılında başlayan romanın, özetleme yöntemiyle Millî Mücadele'ye kadar getirilmesi, bir bakıma Feride'ye intikam alması için fırsat tanıma amacını da taşır.

2.3. Vatanseverlik ve İntikam

Romanda öne çıkan diğer iki tema da “vatanseverlik” ve “intikam”dır. Girit'ten kovulan Feride, Anadolu'da da iki kez evini terk etmek zorunda kalır ve bu durum, bir yandan onun eski yurdunu özlemesine yol açarken bir yandan da yeni yurdunun da elinden alınacağı korkusuna kapılmasına sebep olur. Bu vatansızlık korkusu Feride'de bir fikirisabite dönüşür. Romanda birçok yerde Feride'nin bu endişesi vurgulanır. Vatanseverlik teması romanda özellikle bu kovulma ve intikam duyguları üzerinden işlenir.

Girit'ten, Saruhan'dan ve Akhisar'dan Yunanlılar yüzünden ayrılarak defalarca evinden kopmak zorunda kalan Feride, onu vatanından kovan, kendisine huzur vermeyen Yunanlılardan intikam alacaktır. Kurtuluş Savaşı'na katılıp burada bizzat mücadele ederek ve Yunanlılar karşısında elde edilen zafere bizzat cephede şahit olarak intikamını almış olur. Fakat cephede gördüğü Yunanlı bir çocuk askeri öldürmeyip ona da su vermesi¹⁰ ve daha sonra Türk-Yunan ayırt etmeden bütün zor durumdaki askerlere su vermeye çalışması, “intikam”ı bütün Rumlara yönelik bir kin duygusundan çok, bir ödeşme ve kurtuluş yolu olarak gördüğünü göstermektedir. Yazar, Rumların bütün baskı ve acımasızlıklarına rağmen Türklerin merhametini Feride'nin şahsında öne çıkarmak gayretindedir. Arka planda özetleme yöntemiyle verilen Kurtuluş Savaşı'nın bir fon teşkil ettiği romanda, bir “kahraman” ve “asker” tipi olarak Feride'nin -intikamcı yanından çok- naif vatanseverliği öne çıkar.

2.4. Kadın-Erkek İlişkileri ve Aşk

Romanda öne çıkan temalardan biri de aşktır. Anlatılan iki aşk ilişkisinden birincisi Feride ile Rasim, ikincisi de Zeynep ve Manolis

¹⁰ Feride romanda mücadele arzusu ve özverili gayretleriyle “Nefer Feride”; askerlere su dağıttığı için de “Saka Feride” gibi lakaplarla anılır.

arasındakidir. Feride ve Rasim birbirlerini Saruhan Mevlevihanesi'nde görüp âşık olurlar. Onlar birbirine açılana kadar Feride'ye başka görücüler gelmeye başlamıştır. Saruhan'ın güçlü ailelerinden olan bu kişiler Feride'yi kendi çevrelerinden bir genç olan Hüsnü'yle zorla evlendirmek isterler. Romanda Feride ile Rasim arasındaki aşktan çok Feride'nin bu güçlü aileyle, Mutasarrıf'ın ailesiyle ve Hüsnü ile mücadelesi anlatılır. Rasim sonunda Yunan işgalciler tarafından dövülerek öldürülür. Feride otuz dört yaşında dul kalmıştır. Feride ile Rasim arasındaki aşk detaylarıyla ve derinlemesine işlenmez. Yüzeysel olarak geçilir. Bu ilişki ile ilgili üzerinde durulan diğer bir husus da Feride'nin Rasim'e bir evlat veremediği için kendini eksik hissetmesidir. Feride'nin bu durumdan duyduğu üzüntü roman boyunca birkaç yerde vurgulanır.

Zeynep ile Manolis, Bedianos köyünde çeşme başında görüşüp âşık olurlar birbirlerine. Onların aşkı Türk-Rum aşkı olması dolayısıyla imkânsız gibi görünen zorlu bir aşk ilişkisidir. Zeynep'in annesi Manolis'i Rum olduğu için istemez. Manolis'in arkadaşları da Manolis'in Zeynep'e olan aşkına onu Türklere karşı yumuşatacağı için karşı çıkarlar. Manolis, Rum baskınından önce Zeynep'i haberdar eder, ona zarar vermek isteyen Rum arkadaşlarıyla dövüşür ve böylece Türklerin gözünde bir kahraman olur. Bu aşk ilişkisi de romanda, aşkın millet tanımayacağı, soğuk, politik gerçeklerin insanların birbirine duyduğu aşka engel olamayacağını göstermektedir. Manolis de aşkı için birçok şeyi feda ederek Türklerle beraber Anadolu'ya gelir ve Zeynep'le birlikte Çine'ye yerleşmeye karar verirler fakat Çine'deki hayatları anlatılmaz. Manolis'in, Zeynep ile olan aşk ilişkisi yanında romandaki önemli bir işlevi de Türklere ön yargısız yaklaşan bir Rum'un olumlu bakış açısını yansıtmaktır.

Her iki aşk ilişkisini de hesaba katarak baktığımızda, aşk temasının romanda dikkate değer temalardan olduğu, fakat her ikisinin de romanın politik ve toplumsal olay örgüsünün gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Mevlevilik motifleri, Mutasarrıf'ın ailesi, Hüsnü ve Yunan işgalcileriyle mücadele, Feride-Rasim aşkının; Türk-Rum çatışmasını ve karşılaştırmasını vurgulayan anlatımlar da Zeynep-Manolis aşkının derinlemesine işlenmesinin önüne geçmiştir denilebilir.

2.5. Mevlevilik

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin adına nispetle oğlu Sultan Veled tarafından kuralları tespit ve tanzim edilen bir tarikat olan Mevlevilik (Kubbealtı Lugatı); Mevlana'nın türbesiyle birlikte oluşmaya başlayan Merkez Dergâh'tan sonra, Mümine Hatun'un kabrinin bitişiğinde yapılan Karaman Mevlevihanesi (1320) ve daha sonra Manisa Mevlevihanesi (1369) ile (Kara, 2006: 9) etki sahasını genişletti. Osmanlı dünyasındaki ilk Mevlevihane Bursa'nın fethinden yüz sene sonra II. Murat devrinde 1426 tarihinde yapılan Edirne Mevlevihanesi olmuş, Tire Mevlevihanesi bunu izlemiştir. Daha sonra üçüncü başkent İstanbul'a ulaşan dergâhların ilki II. Beyazıt'ın izni, İskender Paşa'nın gayretiyle açılan 1491 tarihli Galata Mevlevihanesi'dir. Daha sonraki yıllarda Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar Mevlevihaneleri açılmıştır (Kara, 2006: 9-10). Osmanlı topraklarında mekân tutmuş, Bağdat'tan Bingâzi'ye, Mekke'den Mostar'a uzanan beldelerde faaliyet gösteren 99 mevlevihanenin dökümü verilebilir (Önder'den akt. Kara, 2006: 11).

Giritli Feride'de de Mevlevilik ve Mevlevihaneler önemli bir yer tutar. Daha romanın "Giriş" bölümünde Hanya Mevlevihanesi'nden bahsedilir, Feride'nin dedesi Derviş Ali, bir Mevlevi dervişidir, yine Feride'nin Saruhan'da evlerine yerleştiği manevi dedesi Bahçıvan Salih Dede de Mevlevi'dir. Saruhan Mevlevihanesi'nde Feride de ney çalmayı öğrenir ve – kafes arkasından da olsa- ayinlerde ney çalar.

Mevlevilik ve Mevlevilikle ilgili çağrışımlar romanda oldukça olumlu bir çerçevede anlatılır. Feride'nin çok sevdiği dedesi Derviş Ali'nin nasıl Mevlevi dervışı olduğu, Hanya Mevlevihanesi'nin Şeyhi (Mehmet

Şemseddin Dede) ile ilişkisi daha romanın başından itibaren olumlu ve sıcak bir dille anlatılır. Feride merkezinde bakıldığında, Mevlevilik'in, onun için hep "koruyucu" bir işlevi olduğu söylenebilir. Derviş Ali Dede, torunu Feride'yi korumuş, kollamış onun için canını feda etmiştir. Anadolu'ya vardıklarında halk tarafından dışlandıklarını hissederken, dedesinin de vaktiyle gitmiş olduğu Saruhan Mevlevihanesi'ne vardıklarında yine dedesinin Mevlevi arkadaşları aracılığıyla korunup kollanır. Feride, kocası Rasim'i Mevlevihane'de görüp âşık olur. Evde bile güvenli hissetmediği en zor zamanlarında Mevlevihane'ye sığınır. Mevlevilik'e Rumlar bile sıcak bakmakta, en saldırgan dönemlerinde bile Mevlevihanelere dokunmamaktadırlar. Venizelos'un bile Mevlevihane'ye sempatiyle baktığı aktarılır. Ayrıca ney'in ve sema ayinlerinin de huzur veren, sıcak ve samimi yanı vurgulanır. Feride duygularını da birçok kere ney aracılığıyla ifade eder; dertli ve sıkıntılı olduğunda bu duygularını ney üfleyerek dışa vurur ve rahatlar.

Özetle, romanda Mevlevilik'in felsefesi üzerinde durulmasa da onunla ilgili ögeler, romanda bir sempati ve cazibe merkezi olarak yansıtılmıştır.

Sonuç

Hasan Eskil'in *Giritli Feride* romanı, 19. yüzyılın sonlarında Rumların baskı ve zulümlerinden kaçarak Girit'ten Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bir Türk kafilesinin hikâyesini Feride -ve kısmen Derviş Ali- merkezinde anlatmaktadır. Feride'nin Anadolu'ya göçmesinden sonra gerçekleşen, Ege beldelerindeki Yunan işgali ve sonrasındaki Millî Mücadele ve zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı da yine Feride merkezinde ele alınmıştır. Ayrıca Mevlevilik ve Mevlevihaneler de –daha çok bir fon olarak- roman boyunca üzerinde durulan konulardan olmuştur.

Roman, birey ve bireyin iç dünyasından çok tarihî ve sosyal konulara dikkat çekerek, okuru bu konularda bilinçlendirmek amacındadır. Özellikle romana adını veren "Girit" meselesi ve Türklerin orada yaşadığı zorluklar

ve zorunlu göç esnasında çektikleri sıkıntılar ve acılar ön plana çıkarılmıştır. Tarihî ve toplumsal konulara dikkat çekmek isteyen bu tutum -ve romanın nispeten kısa olması- roman kişilerinin karakter gelişimlerinin ve iç dünyalarının derinlemesine işlenememesine sebep olmuştur. Mevlevilik (düşüncesi) ve aşk gibi temalar; tarihî meselelerin öne çıkarıldığı ve özetleme yöntemiyle hızla ilerletilen roman zamanı içinde geri planda kalmıştır.

Sonuç olarak *Giritli Feride*; roman tekniği ile ilgili aksayan bazı yönlerine rağmen, Millî Mücadele gibi her ne kadar çok işlense de önemini kaybetmeyen bir konuyu ve Girit meselesi, zorunlu göç, mübadele gibi nispeten daha az işlenen konuları işlemiş, bu konulara edebiyat aracılığıyla dikkat çekmiş ve türün diğer eserleri arasındaki yerini almıştır.

Kaynakça

- BORNEUR, Roland, QUELLET Real (1989), Roman Dünyası ve İncelemesi, Hüseyin Gümüş (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ESKİL, Hasan (2010), *Giritli Feride*, İstanbul: Günizi Yayınları.
- KARA, Mustafa (2006), "800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15(1), 1-22.
- Kubbelti Lugatı: "Mevlevîlik", <http://lugatim.com/s/mevlevilik>, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- MORAN, Berna (2010), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet (1992), "Konya'da Mevlâna Dergâhı ve Mevlevîhâneler", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 25-28.
- SAZYEK, Hakan (2013), Roman Terimleri Sözlüğü, Ankara: Hece Yayınları.
- TEKİN, Mehmet (2009), Roman Sanatı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TOPALOĞLU, Yüksel (2012), Anka Kuşunun Gördükleri - Romancı Yönüyle Adalet Ağaoğlu, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- TUKİN, Cemal (1996), "Girit", İslâm Ansiklopedisi, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 85-93.

TURAN, Bülent Ahmet (2013), Hasan Eski'in Roman ve Hikâyeciliği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Elefterios Venizelos", https://tr.wikipedia.org/wiki/Elefterios_Venizelos, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Enosis", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Enosis>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Kandiye", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kandiye>, (Erişim Tarihi: 13.05.2021).